

PROBLEMATISCHE STRAATNAMEN IN GOUDA?

Vandaag de dag telt Gouda zo'n 1500 straten. Die allemaal een eigen naam hebben gekregen. De vraag wordt wel eens gesteld of daar namen tussen zitten die we nu niet meer aan een straat zouden geven. Daarbij wordt vooral gedacht aan namen die een relatie hebben met een koloniaal verleden.

Ook een relatie met de Vereenigde Oostindische Compagnie is op voorhand "verdacht".

Aan de andere kant is het goed om te bedenken dat met zo'n vraag een grijs gebied wordt betreden.

Want er zit een subjectieve kant aan: wat voor de één dubieus is, hoeft dat voor de ander niet te zijn.

En hoever wil je de vraag oprekken? Gouda kent een Koekoekplein en een Koekoekstraat maar de koekoek is een broedparasiet: het vrouwtje legt haar eieren in nesten van andere vogelsoorten en laat het broeden en grootbrengen van de jongen over aan die andere soort want het koekoeksjong werkt alle andere eieren uit het nest. Weinig verheven allemaal.

In deze notitie wordt gekeken of Gouda straatnamen kent die genoemd zijn naar "dubieuze" personen. En zo ja: wat daar dan mee zou kunnen of moeten gebeuren.

De inventarisatie

De volgende straatnamen kunnen naar hedendaagse opvattingen mogelijk niet door de beugel.

Abel Tasmanlaan, Eerste, Tweede, Derde en Vierde Abel Tasmanhof – Tasman voer in dienst van de VOC, hij had ook in Batavia een functie binnen het hoogste gerechtshof van de VOC. Van zijn expeditie naar Australië/ Tasmanië/Nieuw-Zeeland hield hij een dagboek bij waaruit blijkt dat hij de oorspronkelijke bewoners die hij ontmoette als "primitief" zag. Uit zijn dagboek is een gewelds-incident bekend in Nieuw-Zeeland met de Maori (het geweld kwam overigens van de kant van de lokale bevolking).

Baden Powellplantsoen – Baden Powell is er van beschuldigd dat hij in 1896 tijdens de opstand van de Matabele een gevangen Afrikaans stamhoofd heeft laten executeren. In 1899, tijdens de belegering van Mafeking, verdeelde hij de rantsoenen op basis van huidskleur ten nadele van niet-blanken.

Balthazar de Moucheronlaan – De Moucheron was een Middelburgse koopman en reder. Hij was één van de initiatiefnemers van de poolreizen in het kader van het vinden van een noordoostelijke doorvaart naar Azië (o.a. leidend tot de overwintering van Willem Barentsz op Nova Zembla). Later vestigde hij zich in Veere, waar hij de Veerse Compagnie oprichtte (een voorloper van de VOC), die in 1598 Cornelis en Frederik de Houtman met twee schepen naar Oost-Indië zond.

Bernhardhof – Bernhard van Lippe-Biesterfeld was de echtgenoot van koningin Juliana. Hij is omstreden vanwege zijn lidmaatschap van een nationaalsocialistische studentenorganisatie, het adspirant-lidmaatschap van de SA en de SS, een flamboyante levensstijl, twee buitenechtelijke kinderen, safari-reizen naar Oost-Afrika en de Lockheed-affaire (het ontvangen van steekpenningen van een Amerikaanse vliegtuigbouwer).

Bothastraat – Botha was commandant-generaal van de Transvaalse commando's in de Tweede Boerenoorlog van de Zuid-Afrikaanse Boerenrepublieken tegen Groot-Brittannië. Simpel: alles wat naar het oude Zuid-Afrika riekt is fout.

Christiaan de Wetstraat – De Wet was een Zuid-Afrikaanse politicus en generaal tijdens de Tweede Boerenoorlog, die guerrilla-aanvallen door Boeren in het zuidoosten van Zuid-Afrika leidde. Zie Bothastraat.

Columbuslaan – Columbus was een Italiaanse zeevaarder, die in 1492 Amerika ontdekte. Geprezen om zijn zeevaartkundige kennis, zijn moed en standvastigheid maar bekritiseerd door zijn wanbeheer en zijn wrede optreden tegen de inheemse bevolking.

Cronjéstraat – Cronjé was een Transvaalse generaal in de Eerste en Tweede Boerenoorlog. Zie Bothastraat.

de la Rey laan – De la Rey was een Boerengeneraal in de Tweede Boerenoorlog. Zie Bothastraat.

Dr. Leydsstraat – Leyds was een Zuid-Afrikaanse staatsman tijdens de Tweede Boerenoorlog. Zie Bothastraat.

Dutoitstraat – Du Toit was een Zuid-Afrikaanse leraar, schrijver en historicus. Zie Bothastraat.

F.W. Reitzstraat – Reitz was rechter, president van de Oranje-Vrijstaat, staatssecretaris van de Zuid-Afrikaansche Republiek en voorzitter van de Senaat van de Zuid-Afrikaanse Unie. Zie Bothastraat.

Fourieweg - Fourie was een Zuid-Afrikaanse nationalist en aanvoerder van de Boeren in de Tweede Boerenoorlog. Zie Bothastraat.

Herzogstraat – Hertzog was een Zuid-Afrikaanse generaal en politicus. Na de Tweede Boerenoorlog werd hij minister en premier van de Unie van Zuid-Afrika. Zie Bothastraat.

Houtmansgracht, Houtmanspad en Houtmansplantsoen – Cornelis en Frederik de Houtman waren Goudse zeevaarders die reizen maakten naar Oost-Indië. Deze reizen vormden het begin van de VOC en de kolonisatie van Nederlands Oost-Indië. Tijdens de reis van 1595-1597 waren er gevechten met inlanders. Historici verwijten Cornelis de Houtman ondiplomatiek en onverstandig optreden. Reisjournaals van bemanningsleden verwijten Cornelis de Houtman slecht leiderschap, lafheid en de standrechtelijke executie van een inlander. Cornelis de Houtman was niet als slavenhandelaar op pad, maar had er geen moeite mee om bij Madagaskar meerdere mensen te roven; twee jongens die geketend aan boord verbleven waren de eerste Afrikanen die eigenhandig door Nederlanders tot slaaf werden gemaakt. Frederik de Houtman was de eerste gouverneur van Ambon, hij dwong de bevolking met harde hand om de kruidnagelproductie op te voeren.

Jacob Lemairelaan – Lemaire was een Nederlandse zeevaarder in dienst van de VOC.

Jacob Roggeveenlaan en Jacob Roggeveenhof – Roggeveen was een Nederlandse zeevaarder in dienst van de WIC.

Jan van Riebeecklaan – Van Riebeeck bekleedde verschillende posten bij de VOC en was stichter van de Kaapkolonie. Daarmee was hij de grondlegger van de Nederlandse volksplanting daar, die later voor de apartheid zorgde. Hij moedigde de invoer van slaven uit de Oostelijke koloniën aan om het land te bewerken en infrastructuur te bouwen.

Joris van Spilbergenlaan – Van Spilbergen was een Nederlandse zeevaarder in dienst van de VOC.

Joubertstraat – Joubert was commandant-generaal van de Boerentroepen in de Eerste en Tweede Boerenoorlog. Zie Bothastraat.

Karel Lotsystraat – Lotsy was tegen een boycot van de Olympische Spelen in 1936 in nazi-Duitsland, omdat volgens hem sport en politiek niets met elkaar te maken hadden; na afloop van de spelen kreeg hij van Hitler daarom de Olympia Orde eerste klasse. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zou hij veel te meegaand zijn geweest met de Duitse bezetters.

Krugerlaan – Kruger was president van de Zuid-Afrikaansche Republiek (Transvaal). Tijdens zijn bestuur werd de oorspronkelijke zwarte bevolking onderdrukt.

Magalhaeslaan, Eerste en Tweede Magalhaeshof – Magalhães was een Portugese ontdekkingsreiziger wiens expeditie als eerste rond de wereld zeilde. Hij wordt gekenschetst als dapper maar ook als meedogenloos en oorlogszuchtig. Na een opstand aan boord liet hij sommige muiters onthoofden en vierendelen, anderen werden tot dwangarbeid gedwongen. In Guam werd een kleine boot gestolen waarna hij de inheemse bevolking liet doden en hun huizen in brand liet steken. Aan boord was een slaaf die Magalhães speciaal voor de reis had gekocht.

Piet Retiefstraat – Retief was leider van de Zuid-Afrikaanse Voortrekkers (Nederlandse, Duitse en Franse boeren die naar het noorden trokken nadat in 1806 de Nederlandse Kaapkolonie door Groot-Brittannië was veroverd). Zie Bothastraat.

Pretoriaplein – Pretoria was de hoofdstad van de voormalige Zuid-Afrikaansche Republiek (Transvaal). Dit was een onafhankelijke staat in het zuiden van Afrika, gesticht door blanke Zuid-Afrikaanse boeren die in de jaren veertig van de 19e eeuw diep het binnenland van Zuid-Afrika waren binnengetrokken. Zie Bothastraat.

Prins Mauritsstraat – Maurits was stadhouder en kapitein-generaal van het leger van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In 1618 pleegde hij een staatsgreep in Holland door in alle steden "de wet te verzetten". Hij trok met zijn Staatse leger langs alle steden om stadsbestuurders die op de hand waren van Johan van Oldenbarnevelt te vervangen door vertrouwelingen uit zijn eigen kamp. Gouda was de laatste stad waar hij dat deed.

Scharroosingel – Scharroo was militair commandant van Rotterdam in de meidagen van 1940, er wordt wel getwijfeld of hij de juiste man op de juiste plaats was.

Simon van der Stellaan en Simon van der Stelhof – Van der Stel was de eerste gouverneur van de Kaapkolonie, eigenlijk alleen bedoeld als een verversingsstation van de VOC om de reis naar India

te vergemakkelijken, maar in de 17e eeuw uitgroeide tot een ware kolonie waarbij de oorspronkelijke bewoners (het San-volk) werden verdreven of vermoord.

Stanleylaan – Stanley trad in het begin van de Amerikaanse Burgeroorlog toe tot het leger van de Geconfedereerde Staten (de Zuidelijken). In 1874-1877 maakte Stanley een grote ontdekkingsreis naar Oost- en Centraal-Afrika. Tijdens een deel van die reis liet hij zich beschermen door de beruchte slaven- en ivoorhandelaar Hamid bin Mohammed el Moerjebi uit Zanzibar. En Stanley liet zich door de Belgische koning Leopold II inhuren om in Congo met de lokale leiders – veelal analfabeten – verdragen af te sluiten, waar vooral Leopold de vruchten van plukte.

Stoofsteeg – de steeg is genoemd naar de aanwezigheid van zogenaamde stoven of badstoven, openbare badhuizen, die in de middeleeuwen gelegenheid tot prostitutie boden.

Vasco da Gamalaan – Da Gama was een Portugese ontdekkingsreiziger die tijdens zijn tweede reis naar India diverse steden langs de kust van Afrika in brand stak.

Willem Bontekoelsingel – Bontekoe was een Nederlandse zeevaarder in dienst van de VOC.

Deze straatnamen zijn te groeperen in vijf categorieën.

1. Zeevaarders

Het halve Windrooskwartier lijkt min of meer dubieuze straatnamen te hebben. Door het enkele optreden in dienst van de VOC of de WIC, maar ook door het handelen tijdens expedities. En wat dat laatste betreft lijken de gebroeders Houtman tot de buitencategorie te behoren.

2. Zuid-Afrikaanse (leger-)leiders

Ook de halve buurt Kort Haarlem lijkt ter discussie te staan. Toch moet hier een belangrijke kanttekening worden gemaakt. De personen in kwestie hebben een straatnaam gekregen omdat zij zich in de Eerste Boerenoorlog (1880-1881) en de Tweede Boerenoorlog (1899-1902) verzetten tegen de Britse annexatie van de Zuid-Afrikaanse Republiek en de Oranje Vrijstaat. De Boeren (of Afrikaanders) waren afstammelingen van voornamelijk Nederlandse kolonisten. Zij genoten veel sympathie in Nederland, België en Duitsland. Daarom werden in diverse steden rond 1900 straten vernoemd naar strijders en politici van de Boerenbeweging en naar plaatsen die een rol speelden in de oorlogen. Zo ook in Gouda.

In 1900 verbleef Kruger een tijd in Nederland om steun te vragen voor de Boeren. Hij werd overal met groot enthousiasme werd gehuldigd. Op 6 december 1900 passeerde hij Gouda per trein. Op het spoorwegstation werd hij officieel begroet door het gemeentebestuur en deputaties van meer dan 50 verenigingen. Toen in april 1901 een straatnaam moest worden gegeven aan het gedempte zuidelijke deel van de Breevaart was het stadsbestuur er snel uit: dat werd de Krugerlaan. En dat zette de toon voor de naamgeving van straten rondom de Krugerlaan: die werden ook vernoemd naar Zuid-Afrikaners.

Tornen aan deze straatnamen betekent dus tornen aan de geschiedenis van dit stadsdeel.

Als we deze categorie een klein beetje oprekken kan daar ook Baden Powell toe worden gerekend, wiens gedrag in Afrika in overeenstemming was met het toen gebruikelijke racisme en antipathie ten opzichte van de oorspronkelijke bewoners.

3. Oranjes

De levenswandel van prins Bernhard maakt hem niet de modelburger die een straatnaam verdient. Prins Maurits is wel de laatste die in Gouda een straatnaam verdient, want behalve de Duitse bezetters tijdens de Tweede Wereldoorlog is er niemand geweest die zo heeft ingegrepen in het Goudse stadsbestuur.

4. Gedrag tijdens de Tweede Wereldoorlog

Hieronder vallen Lotsy en Scharroo.

5. En dan is er nog de restcategorie van Stoofsteeg (wie wil een straat vernoemen naar vrouwonvriendelijke prostitutie?).

Hoe er mee om te gaan

Hoe "zwaar" dit alles weegt en of dit noopt tot actie mag iedereen voor zichzelf uitmaken.

Als er dan toch gepleit wordt voor actie, waar zou die actie dan uit kunnen bestaan?

De meest vergaande optie is: het **wijzigen van de straatnamen**. De huidige naam intrekken en vervangen door een meer neutrale naam, of een naam die recht doet aan benadeelden of slachtoffers.

Dat klinkt misschien sympathiek, maar hier komt wel heel wat bij kijken.

- De bewoners van de betreffende straat zitten vaak niet op een naamswijziging te wachten, omdat ze een emotionele band met de straat hebben opgebouwd.
- Als een gemeente een straatnaam wijzigt, krijgen alle bewoners (personen en bedrijven) automatisch een nieuw adres. Zij moeten dus op allerlei plekken hun adres laten wijzigen, en voor bedrijven geldt dat ze ook visitekaartjes, briefpapier, enveloppen en mogelijk nog veel meer moeten laten aanpassen. Daar moet de gemeente een vergoeding voor betalen. Alles bij elkaar kan dat een flink bedrag worden.
- Een gewijzigde straatnaam moet ook in tientallen databases worden opgenomen. De adressenbestanden die de gemeente zelf hanteert (voor inwoners, maar ook voor de locatie van ondergrondse leidingen en nog veel meer), de adressenbestanden die Belastingdienst, verzekeraars en dergelijke hanteren, routeplanners zoals GoogleMaps en TomTom, enz. enz. Het is immers wel de bedoeling dat ziekenwagen, pakketbezorger en pizzakoerier de straat kunnen blijven vinden.
- Een enkele keer krijgt een straat een nieuwe naam voortvloeiend uit een herindeling of een stedenbouwkundige aanpassing. Het kan bijvoorbeeld zijn dat een stad een naburig dorp annexeert en daardoor ineens een paar straatnamen dubbel heeft. Om verwarring te voorkomen, kunnen er dan namen worden aangepast.

Zo heette de Voltaweg in eerste instantie Broekhuizenweg. Nadat de provincie Zuid-Holland de gemeenbesturen van Gouda en Waddinxveen opdroeg om de mogelijkheden van een nauwere samenwerking te onderzoeken, waarbij een fusie van beide gemeenten niet werd uitgesloten, is de straatnaam gewijzigd in Voltaweg. Waddinxveen kende al een straat met de naam Broekhuizen en op deze wijze wilde men voorkomen dat in een gefuseerde gemeente twee vrijwel gelijklopende straten op korte afstand van elkaar zouden voorkomen, met alle verwarring van dien

Het komt ook voor dat een straat een andere loop krijgt of deels wordt opgenomen in een nieuwe woonwijk, en dan is het soms duidelijker als die straat geheel of gedeeltelijk een nieuwe naam krijgt. Maar dan vormen de omstandigheden dus de aanleiding en niet de daden van de vernoemde persoon.

- De Nederlandse straatnamenautoriteit René Dings (de beheerder van de website www.overstraatnamen.nl) bepleit daarom terughoudendheid als het gaat om het intrekken of wijzigen van straatnamen. In zijn blog "heldendaden-wandaden-discussie" schrijft hij:
Het is niet handig en verstandig om straatnamen aan te passen onder invloed van modetrends of een ervaring in politieke discussies. Misschien dat straten die je nu hernoemt over een tijdje dan weer een andere naam moeten krijgen, en zo kun je wel bezig blijven.
- Een andere autoriteit, Gerard Otten, ziet meer ruimte voor straatnaamwijziging. In zijn werk **"Nieuwe wegen in de straatnaamgeving"** (concept, november 2021) schrijft hij op blz. 43:
... dat in bijzondere omstandigheden het mogelijk moet zijn straatnamen te wijzigen. [...] Het aantal straatnamen met een negatieve lading of straatnamen die zelfs kwetsend zijn is [...] niet erg groot. Hun aantal kan dus geen probleem zijn. Straten die genoemd zijn naar personen, moeten worden beschouwd als een actueel eerbetoon. Als de overheid straatnamen vast stelt en daarmee een bepaald vorm van politiek bedrijft, moet de overheid daar ook de consequentie uit trekken en een kwetsende of achterhaalde straatnaam durven wijzigen.
- Het gemeentebestuur van Gouda is altijd terughoudend geweest als het gaat om het intrekken van straatnamen. De gemeentelijke beleidsnotitie **"Naamgeving en nummering openbare ruimte"** van maart 2004 geeft er in par. 2.3 de volgende regels voor:
2. Wijzigen van straatnamen vermijden.

Het wijzigen van straatnamen moet zoveel mogelijk voorkomen worden om kosten voor de aanwonenden te vermijden. Bij een noodzakelijke wijziging, moet er door de gemeente een wachttijd in acht genomen worden van negen maanden tot een jaar, zodat de gemeente niet aansprakelijk gesteld kan worden voor de kosten van burgers. De burger dient zelf aan te tonen of hij onevenredig in zijn belang geschaad is.

- De notitie uit 2004 is vervangen door de **Beleidslijn naamgeving openbare ruimte** uit 2012. Ook deze beleidslijn is terughoudend ten aanzien van het intrekken van straatnamen. De vrijwel identieke tekst hierover luidt als volgt:

10. Het wijzigen van benamingen van de openbare ruimte dient te worden vermeden, in verband met de schade voor de betrokken aanwonenden. Bij een voorgenomen wijziging kan de gemeente vooraf de bereidwilligheid tot medewerking van de aanwonenden inventariseren om daarmee het kostenaspect in kaart te brengen. Bij een noodzakelijke wijziging, moet er door de gemeente een wachttijd in acht worden genomen van negen maanden tot één jaar, zodat de gemeente niet aansprakelijk gesteld kan worden voor de kosten van de aanwonenden. De aanwonenden dienen zelf aan te geven of zij onevenredig in hun belang zijn geschaad.
- Het huidige Goudse beleid is in overeenstemming met de VNG **Model Verordening naamgeving en nummering (adressen)** (laatst gewijzigd: 04-01-2010). Zie https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fvng.nl%2Ffiles%2Fvng%2Fbrieven%2F2018%2Fattachments%2F20180625_bijlage_3_model_verordening_naamgeving_en_nummering_adres.docx&wdOrigin=BROWSELINK (en dan met name blz. 4 onder het kopje *Regelen van de gevolgen*).

Een alternatief voor straatnaamwijziging is **straatnaamtoelichting**. Dat kan op verschillende manieren.

- In de straat een bord plaatsen waarop wordt uitgelegd naar wie de straat is vernoemd en hoe vandaag de dag tegen die persoon (of zijn gedragingen) wordt aangekeken. Voorbeelden van de manier waarop dat kan worden uitgevoerd zijn de borden in Oosterwei, die een gezicht geven aan de verzetshelden waarnaar straten zijn vernoemd.

- Een straatnaambord voorzien van een onderbord waarop de persoon in kwestie in historisch en hedendaags perspectief wordt gezet.
- De Rotterdamse manier. In Rotterdam heeft de gemeenteraad aan B&W gevraagd om straatnamen die refereren naar het koloniale- en slavernijverleden van uitleg te voorzien. Het college wil dat inderdaad gaan doen, maar wil niet een onderscheid maken tussen zogenaamde 'foute' en 'goede' straatnamen. Daarom wil men op alle straatnaamborden een QR-code

plaatsen. Door een koppeling aan een (digitale) straatnamendatabase worden straatnamen dan van een uitleg voorzien.

Nog een ander alternatief voor straatnaamwijziging is het ontwikkelen van één of meer speciale **wandelroutes** (door Kort Haarlem en/of het Windrooskwartier) met kritische kanttekeningen. Het Gouds Gidsen Gilde is vast bereid om hieraan mee te werken.

Een vierde alternatief voor straatnaamwijziging is het creëren van **tegenwicht** door middel van het vernoemen van nieuwe straten naar dekoloniale verzetshelden, vrijheidsstrijders binnen het Nederlandse koloniale rijk. Klassieke voorbeelden daarvan zijn Boni (een vrijheidsstrijder en guerrillaleider in Suriname), Tula (leider van de Curaçaose slavenopstand van 1795) en Anton de Kom (Surinaamse anti-koloniale schrijver en nationalist, tijdens WO2 verzetsstrijder in Nederland). Meer namen zijn te vinden op <https://files.nieuwwij.nl/app/uploads/2022/01/Anti-koloniale-helden-en-heldinnen-overzicht.pdf>.

Dit zou de onbalans in het nationale geschiedenisverhaal enigszins kunnen corrigeren.

Aanbeveling

Wij zijn geen voorstander van het wijzigen van straatnamen. Omdat in de tijd van naamgeving dat met goede intenties is gebeurd, en omdat je met dit soort wijzigingen ook zwarte bladzijden uit de geschiedenis wist - alsof er nooit iets aan de hand is geweest.

Volgens ons is het daarom beter om straatnamen te handhaven en daar uitleg aan te geven, zodat de context beter begrepen wordt. Als de fysieke ruimte dat toestaat kan die uitleg geschieden in de vorm van een flink bord - wij denken dan vooral aan het Houtmansplantsoen, met een bord naast het monument voor de gebroeders De Houtman.

Voor andere straten zou voor de uitleg een QR-code op het straatnaambord kunnen worden gezet.

Waarbij onze voorkeur uitgaat naar zo'n QR-code op alle straatnaamborden die verwijzen naar personen, zowel personen die daadwerkelijk hebben geleefd als fantasiefiguren (zoals Merlijnstraat en Eline Veerestraat) - zeg maar: de Rotterdamse aanpak.

Wij realiseren ons dat aan die verduidelijking een prijskaartje hangt. Er moet een database van straatnamen worden gevuld, onderhouden en bereikbaar gemaakt. Meer dan duizend straatnaamborden zullen moeten worden vervangen. En die nieuwe straatnaamborden moeten op een plek hangen waar je je mobiele telefoon bij kunt houden om de QR-code te kunnen scannen.

Gouda, 22 april 2024,

Astrid Sibbes
Carolyn Koops
Cor Revet
Michaël Lucassen